

مے خواہند بگذرانند *

دو کئے - من ہچوے وانم اینہا قاپاچی باشند - پئے سال
فرنگ رفتہ بووند - آمدہ اند *

سیمی - ہر کس کہ مے خواہد باشد پدرش را مے سوزانیم *

(دنبالہ قزاقہا بریدہ مے شود - ہا و ہو آرام مے گیرد - بیگ ہا نزد حاجی قرہ
حاضر مے شوند) *

حیدر بیگ - وہ از وو باشید - بزئید آب کہ وقت معطلی نیست
ہم میریزند رود خانہ اس - میان آب اسب حاجی قرہ سکندری میخورد -
حاجی از پشت اسب بروے آب افتادہ آب مے بردش - بر مے خورد
بشاخہ درخت بیدے کہ کنار رود خانہ بلند شدہ آب افتادہ بود -
و دستی بشاخہ بید چسپیدہ داد مے زند) *

حاجی قرہ - امان! اے حیدر بیگ! اے امان! عسکر بیگ!
آصف بیگ! بد اوم برسید کہ خفہ شدم - مردم - امان! ہر اے!
حیدر بیگ - حاجی! کجائی؟

حاجی قرہ - اینجا - بشاخہ درخت بید چسپیدہ آویزانم *

حیدر بیگ - اے خانہ خراب شدہ! جائے گودی ہم افتادہ
کہ پیروں آوردنت ممکن نیست *

بدل - اے قربان تاں بروم! با بام ماند در آرید *

کرم علی - بگذار خفہ شود - پیرو - ملل و دولتش بریزد -
ماند ہنچ روز دنیا بخور - عیش کن بچہ دردت مے خورد - بندش پیشوی
عسکر بیگ - مرد کہ بچنگ نکو - طناب را در آر - پدہ اینجا *

(کرم علی زود طناب را در می آرد۔ مے وہد) *
حیدر بیگ۔ عسکر بیگ ازود باش۔ طناب را بیار *
 (عسکر بیگ طناب را مے رساند) *

حیدر بیگ۔ حاجی! طناب را کہ مے اندازم۔ بگیری *
حاجی قرہ۔ آے قربانت شوم! نئے تو احم بگیریم۔ اگر دستم را از
 شاخہ بردارم۔ آب پُر زور است۔ مے بزوم۔ حلقہ بکنید۔ بیدار زید۔
 بیفتد بہ کرم * (حیدر بیگ طناب را حلقہ کردہ مے اندازد۔ مے افتد
 بگردن حاجی قرہ۔ دے کشد۔ حاجی دو دستی از طناب چسپیدہ خفہ کنان
 بکنار ارس مے رسد۔ دایے ایستد۔ آیش مے ریزد) *

حاجی قرہ۔ خانہ اش خراب شود کسے کہ مرا پائیں روز انداخت
 درش بستہ شود آنکہ مرا از دکا تم آوارہ بنود *
حیدر بیگ۔ حاجی! در سفر کار با سر آدم مے آید۔ نباید دل

تنگ شد۔ وقت گفتگو نیست۔ ہمت بکنید۔ برویم۔ یکدقعہ مے
 ریزند سراں۔ رسوا ماں مے کنند تا زود است باید از کنار ارس
 کنارہ بکشیم۔ در نیستان قائم بشویم۔ وقتیکہ نصف شب شد۔
 مردم خواب رفتند۔ راہ بیفتیم * (ہمہ از کنار رود خانہ کنارہ رفتہ از
 چشم ناپدید مے شوند۔ بعد وہ نقرار منی مسلح از گوشہ مے رسند) *

اوپان۔ (یوز ہاشٹہ اامتہ) شیرم سرکز! شیرم قرابت! شیرم
 قربان! شماسہ تا پیش من وایستید۔ جلو بروید۔ تفنگہا تاں را
 حاضر داشتہ باشید۔ ہر وقت گفتم۔ بلا تاں بیدار زید۔ بزید شما را
 یا من باسم مودرا و نشان دادہ خواستہ ام براے ہچو روزے اگر

شما پیش من باشید صدتارا جواب مے وہیم۔ اے بچہ ہا! ہنگلی پشت
سربا باشید۔ نتر سید۔ انشاء اللہ مارا کہ دیدند بار شاں رارینختہ
مے گرینزند۔ اگر نہ گرینختہ دست باز گردند۔ خدا مے داند۔ ہمہ شانرا
مثل جنگل ریز ریز خواہم کرد

سرگز۔ آیوز باشی! اذ کدام طرف خواہند آمد؟
اوپان۔ از ہمیں جلو ماں خواہند آمد۔ قاصد خبر شاں را
آوردہ گفتہ است غیر ازیں راہ ندارند۔ پیایند۔ سرگز! متوجہ
باشید۔ انشاء اللہ ازیں بار ہائیکے پنجاہ منات زیادہ تر بخش
خواہیم برد

سرگز۔ آیوز باشی ہمہ بار ہا شانرا خواہید گرفت؟
اوپان۔ خدا میداند کہ تا خورچین شانرا ہم خواہم گرفت؟
سرگز۔ آیوز باشی بینوائیستند۔ ہرچہ باشد باز قراباغی
ہستند۔ اہل ولایت حساب مے شوند۔ اگر ما ملاحظہ حالت آنها
رانکنیم۔ پس کہ خواہد کرد؟ باز باید چیزے بخود شاں وا بگذاریم
کہ نفوس ماں نکنند

اوپان۔ پسرا چہ حرفے است مے زنی؟ جانب داریے
مردم ہا ماندہ است؟ جانب داری کردن ملاحظہ اہل ولایت
نمودن از نفرین خالق خوف کردن یا نوکری مے سازد۔ خدمت
دیوان انجام مے گیرد

سرگز۔ یوز باشی! پیش بروم۔ بہ بلیم مے آئید یا خیر؟
اوپان۔ خوب۔ احتیاط خود ترا داشتہ باشی۔ مبادا!

ہترسانی پر گردند - بگریزند *

سرگز - خیر پیش روئے شاں کہ ہرگز نے روم * (۷۷ رود)

اوپان - بچہ ہا اسر حساب باشید *

(بنائے کند بھفت آرا پٹے مردم - بعد) *

سرگز - یوز باشی! آتش بخانہ ات بیفتد! این است -

آیند - اما جوان بلند بالائے مسلح و کمل جلوشاں افتادہ

آید - چساں مہیب است کہ خون از چشمش مے چکد *

اوپان - راستی؟

سرگز - خدائے داند *

اوپان - بگو تو بیری؟

سرگز - سر تو! بتو! بیری! لوری کہ صورتش، ہیبت

عزائیل وارد *

اوپان - راستی؟ تفنگ و طپانچہ در برش دیدی؟

سرگز - بخدا! کہ دیدم *

اوپان - چند تا بووند؟

سرگز - ہمہ شاں سہ تا بنظرم آمد - اما آن یکے بھیج یک

آنها شبیہ نیست *

اوپان - بھیج ترس و واہمہ نے خواہد - بگذار بیایند -

سرگز! خیلے نزدیک ترا ایستادہ ایم - اینجا غفلتاً بسر مے ریزند - قدر

عقب تر و ایستیم - سر حساب باشیم - بہتر است * آدھارا کیش

عقب * (قدرے عقب مے روند - یک صفہ مے ایستند - دریں حال

بیگہا پیش پیش حاجی قرہ پشت سر بار ہا در وسطے رسند) ✦
حیدر بیگ۔ (تفنگ دست گرفتہ پیشترے آید) اے سوارہ! چہ

کارہ اید؟ سر راہ را چرا گرفتہ اید؟ از راہ بیروں بروید ✦
اوپان۔ یہ! از راہ چرا بیروں برویم؟ تو کیستی کہ ہچو
 دلیرانہ حرفوںے زنی؟

حیدر بیگ۔ قرشمال! قراسورانی؟ راہ داری؟ تو چہ؟ سر راہ
 مردم را گرفتہ۔ ہر کہ ہستیم۔ گفتم از راہ بیروں برو۔ بگو چشم! اے
 خواہی شکست راسفہ سگ یکم؟ (تفنگ را بلندے کند) اے پسر!
عسکر بیگ! صفر بیگ! ایستادہ اید؟ چرا نے زیند؟ بیفتید۔
 بزیند۔ بکشید ✦

اوپان۔ (و آد ماش از راہ کنارہے کنند) مرد عزیز! دیوانہ
 شدہ۔ ہار شدہ۔ گویا شما خون ناحق ریختن را آموختہ شدہ اید۔
 اتا عزیز من! باہم مردمانے نیستیم کہ مارا بکشید ✦

حیدر بیگ۔ قرشمال! یعنی شما ہچو مردمان بزوں بہا ورید
 کہ کشتہ نشوید۔ بگیری کہ آید؟ (تفنگ را درازے کند) ✦

اوپان۔ آ! جان عزیز! دیوانہ نباش۔ ہا! بہ ہیں۔ مار فیتیم
 بیا این راہ راست بگیر و برو۔ بخاطر خدا باعث خون ناحق مردم
 نشو۔ ما کہ با شما کار نداریم ✦

حیدر بیگ۔ نے شوو۔ قرشمال! عوض آن خود نمائیے تو
 ناترا نکشم۔ ولتج خواہم کرد ✦
اوپان۔ ہا! جان! من برائے خود نمائیے خود نگفتم کہ مردمانے

نہیں تھیں۔ کہ خواہید مارا بکشید! مقصود این بود کہ ما فرستادہ و مامور

موراد ہستیم۔ مارا بکشید۔ جواب موراد را چہ مے دہید؟

چیدریک۔ قرشمال! ما مے دانیم۔ جواب موراد را چہ مے

دہید؟ جواب بدہیم؟ انکار مے کنید؟ اینجا استنطاق خانہ روی

است؟ احوال مے پرسید۔ گفتم سر راہ را نکیر۔ از راہ کنار برو۔

والا الآن ہمہ را مثل برگ درخت مے ریزم؟

اویان۔ مے رویم مے رویم۔ فرزند! دل تنگ نباش سرگز

بچم! قرابت! قہرمان! برگ روید برگ روید۔ فرزند! ہم کہ ازینہا بوے

خون مے آید؟

سرگز۔ آ۔ یوزباشی! برگ رویم پس بود را و چہ گویم؟

اویان۔ پس! چہ خواہیم گفت؟ بے بینی اینہا دزدند قاچاقچی

مال فرنگ کہ ہچونے شود۔ قاچاقچی از ہم فرسخے کہ یک سیاہی

نمایاں بشود مالش را مے ریزد۔ فرار مے کنند۔ اینہا مے خواہند

مارا بکشند تخت کنند۔ قاصد پدر سوختہ سفید اینہا را ناحق قاچاقچی

دانستہ خبر آوردہ است؟ (ہمہ بے گردند)؟

سرگز۔ آ۔ یوزباشی! اگر موراد را و پرسد دو یکسے و چار شدید؟

کیسے را دیدید؟ چہ گوئیم؟

اویان۔ مے گوئیم! قاچاقچی! قاچاقچی ندیدیم سرگز!

سرگز۔ پس گوئیم بدند و چار شدیم؟

اویان۔ آ۔ بچم! ما چہ کار داریم گوئید؟ شتر دیدی ندیدی؟

قرابت۔ خیر! یوزباشی! مے گوئیم کہ بدزد و چار آمدیم زیادہ

بودند۔ تو انستیم بعقب بکنیم۔ پاپے نشدیم۔ برگشتیم۔
 اوہان۔ خوب۔ اورا بعد فکرے کنیم۔ کہ چہ بگوئیم۔ حالا
 ہے کنید۔ برویم۔

سرکز۔ پس بگذار پرسم کہ قاچاقچی ہستید؟ مال فرنگ
 دارید؟ (عقب برے گرد)۔

چیدریگ۔ ارمنی! باز برگشتی۔ واند! اجلت رسیدہ
 است۔ من تاہمہ شمارا نکشم شما ازینجا گم نے شوید۔ نے روید۔
 (ترکتے کند سرارمنی ہا۔ سرکزے گریزد۔ وقت گرختن کلاہ از سرش
 سے افتد)۔

اوہان۔ (دل تنگ)۔ آ! پسر سرکز! این طرف برگرد۔ سراں
 خون نیار۔

سرکز۔ یوزہاشی! کلاہ از سرم افتاد۔ بگذار۔ بردارم۔ بیایم۔
 اوہان۔ (از حوصلہ در رفتہ) پسر! بگذار۔ بیایا۔ بگذار۔ بماند

کلاہ جہنم۔ سرت راسے برند۔ (سرکز زود ترے رود)۔
 چیدریگ۔ (پشت سرشان)۔ آے گوش بدہید! بچی خدا!
 بارواح پدرم! اگر دیدن مارا جائے پروژ بدہید۔ بشتوم۔ سے آیم۔
 نسل تانرا از روئے زمین برے دارم تاہاں بچہ ہائیکہ توے خانہ
 در گوارہ دارید۔ کشم۔ خود بدانید۔

اوہان۔ (از دور)۔ داعم۔ بخپال شما چہ سے رسد؟ مگر ماہم
 ایل نیستیم؟ رو برو سے ہم خواہیم آمد۔ چہ کار داریم پروژ بدہیم
 تو بچوے دانی ما بسر شما آمدہ بودیم۔ ما با شما دروغی شوخی سے

کر دیم نے گفتیم کہ موذرا و مرا فرستادہ است۔ تا بہ بنیم شہاچہ خواہید
گفت ما اہل ہاوروت ہستیم۔ آمدہ بودیم از شاہسونندہ گادو میش
بخریم معاملتہ مال سرنگرفت برگشتہ ایم۔ مے رویم *

چیدر بیگ۔ خوب! وہ بروید * (بغیظ پاش را زیں مے زندہ *
زود زود بروید۔ ہا! وہ۔ رفتند * (ارمنی ہاتندتند مے دوند تا از چیم تا
پیدیشوند۔ پس ازاں حاجی قرہ نزدیک تر آمدہ رو مے کند بر قفا) اے واہ
پیدا ہے! این ارمنی ہا را پراول کر دیدہ پرا دست و بالی مشاں را
بہ بستید۔ نینداختید باین نیستالی۔ در اینجا بمائند تا پیرند *
چیدر بیگ۔ برائے چہ حاجی ؟

حاجی قرہ۔ برائے اینکہ مے روند۔ قزاقہا را بیاد رسریاں *
چیدر بیگ۔ گاومیش خررا با قزاقہا چہ سروکار نیست؟ چہ لازم
کہ وہ است بخودش زحمت بدہ قزاقہا را بسرما بیاد رسریاں *
حاجی قرہ۔ شما نمیدانید بیشک اینہا گاومیش خریند وہ اند۔ حروف
مشاں اعتبار نندارد۔ بقول صفر بیگ اینہا صد تاجیدہ و ریش داہند *
چیدر بیگ۔ حاجی! من ضامن کہ دریں سفر ازیرنا بتو
بہیج وجہ ضررے نرسد *

حاجی قرہ۔ چہ مے گوئید؟ مگر منحصر ہمیں سفر است؟ باید بہ
چند نفر ازین قبیل مردمان تنبیہ کالے کرو کہ دیگر جلو قاپچاقی را
نگیرند۔ ہیچو آدم ہا را کہ جلو آدم مے گیرند۔ اگر آدم صحیح و سالم دل کند
دیگر از دست اینہا مے توان مال قاپچاق آوردہ آمد و شد کرو بہ
بعد ازین دیگر من از ہیچو سفر بر منفعت دست بردار نخواہم شد۔ ر

چہ فائدہ؟ من بشتا خاطر جمع شدیم عقب ماندیم والا ضرب شست
خود را با اینہا سے نمودم و انہیں قبیلے نادر سستا از برکے آئندہ
راہ را پاک کرنے کر دم؟

عسکر بیگ - خوب - دفعہ دیگر کہ راست آمدی ضرب شست
را نشان بدہ حالاکہ گذشت؟

حاجی قرہ - انشاء اللہ خواہید شنید - وہ ایسے کنید - برویم -
وقت ایستادن نیست - باید امشب بہ قارقا بازار برسیم - بدل را آنجا
پیش شما بگذارم - خودم پاکرم علی پیش بیفتم - بروم یا بچہ بدیج - فروا
کہ روز جمعہ است بچہ بازار آنجا برسیم - مال را بفروشتم؟

حیدر بیگ - حاجی! از آنجا آن طرف تہتہا سے توانی بروی؟
حاجی قرہ - از آنجا آن طرف تہ دیگر قزاق مزاق کہ نیست؟
حیدر بیگ - قزاق نیست - اما یسا اول مورد را وہست دوچار
پشوی ان وقت کارت خوب تہ سے شود؟

حاجی قرہ - من خودم از خدا سے خواہم کہ بہ یسا اول مورد را
برخورم - قصاص انہا بکشم؟

حیدر بیگ - بارک اللہ حاجی! ماشاء اللہ - خیرے زیریکی - من
ترا بچہ بجا نیاد رہے بودم؟

حاجی قرہ - یکے وقتا یسا اول دوچار من سے شد کار سے بہ بہر
نشان سے آوردم کہ تا قیامت ازہ اش ان وہن نشان بیروں سے

سے رقت - بعد انہیں مردم ان طرف انہا آسودہ سے شدند - تا
چند تہ سے انہا گوشمال نہ خوردند - دماغ نشان نسوزد - ولایت از

دست اینہا فارغ نے شود ✦
 خیدریک۔ اگرے شد کہ حاجی! ماہم ہتر تراے شنیدیم
 خوب بود ✦ دراہ سے افتند لہ چشم ناپدید سے شوند ✦

پر وہ سے افتد

مجلس پیام

(واقع سے شود در و تہ خوناشین شب ماہتاب ووتا ارمنی۔ یکے
 پیادہ۔ دیگرے روے الاغ سے آیند) ✦
 اراکیل۔ مکر ویج! خدا بگذار و انشاء اللہ امسال غنائے
 ماں ہشتاد تائے شود ✦
 مکر ویج۔ انشاء اللہ کہ سے شود۔ سہ سال است غنائے ماں
 رانخ سے خورد۔ اما خدا امسال آں قدر دادہ است کہ تلا فیے
 سالہائے گذشتہ خواہد شد ✦
 اراکیل۔ مکر ویج! خیالم سے رسد کہ چہ قدر خوب شد از
 سالہائے گذشتہ غنائے ماں در پیاہ انبار ماں ماندہ بود۔ والّا
 ایں سالہائے گزائی بہا خیلے بد سے گذشت ✦
 مکر ویج۔ بیشک۔ اگر گندم تاپوے سے شد محال ویزاق
 ہمگی از گرسنگی سے روند ✦
 اراکیل۔ خدا بزراعت برکت بدہد! در دنیا بہتر از آں

پیشہ نیست

مکر و مہج - صدائے پائے است مے آید - و ایست بہ ہیں -

کیست ؟ (وایے ایستند - دریں حال حاجی مرہ از جلو پیدائے شود) :

کرم علی - آقا! خانہ ات خراب شد - دو تا آدم پیش روے ماں
مے آیند - نگفتت کہ از رفیقہات بخود جدا نشو - طہعتت زود
آورد - سواشوی آمدی - وہ! پرو کہ خوب بہ بازار آغچہ بدیع رسیدی
ماں فروختی - الان خواہند گرفت :

حاجی قرہ - پسرہ! چہ حرف مفت مے زنی ؟ کہ مے تواند ماں

بگیرد ؟

کرم علی - اینہا مے گیرند - ہا! پیشتر بیا - بہ ہیں پیشک اینہا
یساول موورا و است - وہ! دست و پا بزن - بہ بینم چہ خواہی کرد -
ہارت نا چہ طور حفظ خواہی نمود :

حاجی قرہ - خدا بگذارو - یکپوش خلال با نہا نے دہم کہ دندان
شان را پاک کنند - تو سر پار خودت قائم بنشین - نیفت - من جلو
اینہا را بگیرم - بہ بینم عرف شان چہ چیز است - باید اینہا را گرفت
دست و بال شان را بست انداخت - این درہ ہا نند تا چشم شان
کور شود - تا چند تا از اینہا را این طور نکتم - ضرب شست مرا نہ
چشند - مزہ دہن شان را نفہمند - راہہا از آسیب ایہا ایمن
نخواہد شد - پیاریئے خدا کارے باید بکنم - دیگر کسے جرأت نداشتہ

باشد - طبع ہماں قاچاقچی بکند :

کرم علی - من مثل میخ آہن روے بار کو بیدہ شدہ ام - تا نہ

گیرند۔ بکشدند۔ نیندازند۔ نخواستیم افتاد۔ خاطر جمع باشد۔
حاجی قرہ۔ خوب۔ بارک اللہ وہ ہے کن۔ برو جلو۔ والیست
 تامن بہ بینم۔ اینہا چہ کارہ اند۔ (تفنگدارا دست گرفتہ سے رود سر
 ارمینہا) آدم کیستید؟ بگوئید و اگر نہ مے زبیم تان۔ ہا !
مکر و بیج۔ آ۔ جان من چرا مے زنی؟ دیگر ما کہ خلا فے بشما نہ
 کردہ ایم۔ رہگذریم۔ راہ مے رویم۔
حاجی قرہ۔ خفنگ نگو ہمہ کس راہ ہا مے رود۔ راستش را
 بگو بہ بینم کہ ہستید۔ این وقت شب اینجا چہ کار دارید؟
مکر و بیج۔ طوعی ہستیم۔ رفتہ بودیم دشت۔ درو مے کردیم۔
 درو مے ماں تمام شد۔ حالا برگشتہ ایم۔ مے رویم خانہ ماں۔
حاجی قرہ۔ با این حرفہا سر مرا مے پیچانید کہ؟ چہ مے من ارت
 آہنا نیستیم کہ خیال تان رسیدہ؟ خود مے دامن کہ شما کہ ہستید
 ما شما را مثل و کول نکم نہ ولایت از دست شما آسودہ مے بشود۔
 نہ آیند و روند از دست شما خلاصی دارو۔
مکر و بیج۔ (تعجب کنان) ارا کیل! این چہ مے گوید؟ یعنی چہ؟
 ارا کیل۔ موافق قاعدہ پیش برو۔ احوال بگیر پرس۔ بیہیں
 چہ مے گوید۔ مقصودش چہ چیز است؟
مکر و بیج۔ اے برادر! ما مردمان فقیر رعیت بادشاہ ہستیم۔
 سر خود ماں را یکا سبی نگاہ مے داریم۔ در سر خود ماں ہرگز بہ کسی
 ضرر ماں ترسیدہ است۔ نہ را ہرنیم۔ نہ قراسور انیم۔ ما چہ کارہ
 ایم کہ ولایت از دست ما آسودہ بنشیند۔

حاجی قرہ۔ من از حیلہ ہاڑیہاے شما خبر دارم۔ اگر شما آدم
درست ہستید این وقت شب اینجا چہ مے کرید؟ اینجا چرا مے
مانید؟ ہمیشہ فکر و خیال شما ب مردم ضرر زدن و خانہ مردم خراب
کردن است۔ تفنگھاتاں را بریزید زمین والا میزنم۔ ہا! خود بدانید؟
مکرو بیج۔ آجانم! تفنگ ماں کجا بود کہ زمین بریزیم۔ ماہیم
و این دو تا داس۔ دیگر جز این اسبابے پیش مائست۔ اگر عرض
شما این است مارا نخت بکنی او را بگوہ

حاجی قرہ۔ من آدم نخت کن نیستم۔ من آنم کہ جان مثل
شما حریص مال مردمان را مے گیرم؟
اراکیل۔ مکرو بیج! این چہ طور دزدست؟ من از حرفہاے
این بیج سرم نے شود۔ چہ مے گوید؟

مکرو بیج۔ من ہم بیج سرور نے برم۔ نے فہم۔ حرف نزن۔
گوش بدہ بہ بینم باز چہ مے گوید؟ (رد مے کند بجای قرہ) برادر! ماچہ
طور حریص مال مردیم؟ ما مردمان رعیت خراج و باج بدہ و توجیہ
بدہ باو شاہیم۔ بیگار کشیم۔ بقدر قوت ب مردم خیریاں مے رسد۔
زیر زمینستان اگرانی ہمسایہاے حل و خوش او بہ مسلما ہتا را
غلہ قرض داویم۔ دستگیری نمودیم کہ از گرسنگی نمیرنہ۔ اگر تا حال کسے
اڑاہل طوغ یک قورش یا یک پول سیاہ مال کسے را خوردہ است۔
کسے گفتہ باشد۔ شنیدہ باشی۔ خون ما بر شما حلال است؟

حاجی قرہ۔ خون شما خیلے وقتے است حلال شدہ است۔ تا
حال کسے نبودہ اندت بریزو۔ حال اجل شما را کشتاں کشتان بہ من

دوچار کردہ است۔ چاہ کن خودش ہمیشہ تہ چاہ است۔ از بس خانہ کا
 مردم را خراب کرده اید۔ امروز بمکافات عمل خودتان خواہید رسید۔
 بیاقتاں را بریزید۔ والا بخدا کہ تفنگ را سرول تان خالی خواہم
 کروں (ارمنی ہا ترسیدہ مضطرب ے شونند) *

مکروہ بیج۔ آبرا اور باحق زمین بحق آسمان یا ایراقی نداریم۔ چہ چیز
 را بریزیم؟ آخر تقصیر یا گناہ ما؟ براسے چہ ہما غضب کردہ؟
حاجی قرہ۔ تقصیر و گناہ شما باین زمین و آسمان را پڑ کرده
 است۔ فور و مساقمات صنعت و دیگر قحط شدہ بود کہ این کار را
 برائے خود پیشہ قرار دادید؟

مکروہ بیج۔ اسے جان عزیز! دیگر در دنیا بہتر از صنعت ما
 صنعت دیگر ہم ہست؟ پیشہ یا نباشد نان گیر کسے سے آید۔
 عالم ہمہ از گرسنگی ے میرند؟

حاجی قرہ۔ بییں۔ بییں۔ جراتش را نگاہ کن تعریف صنعتش
 را ہم ے کند۔ قرشما لہا مردم عذاب بکشند۔ بخرق چہ سین و
 کتہین مال جمع کنند۔ شامفت مفت تصاحب بکنید۔ بہچو
 چیزے کجا دیدہ شدہ؟ بگدایں دین رواست؟

مکروہ بیج۔ اسے برا در براے خدا مارا افریت نکن۔ بگزار راہ
 ماں را بگیریم۔ برویم۔ کار ہاے تو بخش طبعی و شوخی ے ماندہ؟

حاجی قرہ۔ بخدا! قدم از قدم تان برداشتید۔ نعش تاثراروے
 زمین افتادہ بدانید۔ حرف مرا شوخی ے پندارید؟ ے خواہید۔ من
 بچرف مثل شما احمقا باورکنم بگذارم؟ نزدیک بیائید۔ آن وقت

ہرچہ دل تاں مے خواہد بکنید۔ گفتم یراقماتاں را بریزید؟
 مگر وینج - اراکیل! چہ باید کرد؟ چہ بکنیم؟
 اراکیل - والتد! من خودم ہمہ مات ماندہ ام؟
 مگر وینج - خدایا! این چہ کارے بود۔ افتادیم۔ آجاغم پیش
 کہ نئے گذاری برویم۔ پس بگذار۔ برگردیم عقب۔ از راہ دیگر
 برویم۔ این راہ مال تو باشد؟
 حاجی قرہ - ہرگز محال است کہ بتوانید قدم از قدم بردارید۔
 مے خواہد بروید۔ ہوورا و خبر کنید۔ خودش با جمعیت بیاید سرمن بریزد
 خوب فکر کردہ اید! انشاء اللہ خبر مرگ شما بہ ہوورا و خواہد رسید۔
 تا بعد ازین ساثر ہم کاران شما را ہم عبرت بودہ باشد؟
 مگر وینج - آ۔ پدر جان! تو ما را حساب مے کنی کہ این بازیہا
 را سہ ما سہ آری؟
 حاجی قرہ - من شما را وزو۔ را ہزن۔ خانہ مردم خراب کن۔
 ظالم۔ مفت خور۔ لائق چوب دار حساب مے کنم؟
 مگر وینج - پس تو خودت چہ کار؟ کیستی؟ کہ خودت ظلم
 را مے کنی۔ و بہا ظالم مے گوئی؟
 حاجی قرہ - شما خود تاں بہتر دانید کہ من کیستم۔ اگر نئے
 دانستید ہرگز این وقت شب ماں میان درہ جلو مرا نئے گرفتید؟
 مگر وینج - والتد! ما خود ماں ہم خیلے خیلے پشیمان شدہ ایم کہ
 چرا ازین راہ آدیم کہ تا بتو و چار بشدم۔ ما ہیچ ترانے شناسیم و نئے
 دانیم چہ مے گوئی۔ ہرگز خیال ماں نئے گذشت کہ ترا بہ بینیم؟

حاجی قرہ۔ این حرفما بیک پول نے ارزو۔ آخر حرف من این است کہ مرا معطل نکنید تیرہ خوردہ زخم برداشته از یراق پیروں بروید *

مکر و بیج۔ ارا کیل! چارہ چہیست؟ چہ نکنیم؟
اراکیل۔ والت! بالت! الت! الت! ایراق نداریم۔ جز این دو تا داس ویکر برتندہ پیش ما ہم نئے رسد۔ مے خواہی بیندازیم این داسہا؟ (داسہا را مے اندازند پیش حاجی قرہ) *

حاجی قرہ۔ تفنگ طپانچہ و شمشیرتاں را بیندازید۔ وائ! آتش کروم۔ ہا!

اراکیل۔ اے مرد! تو چہ طور آدمی؟ بحق خدا! بحق پیغمبر! نہ تفنگ داریم نہ طپانچہ *

حاجی قرہ۔ قبول ندارم۔ ہاور نے کم۔ دروغ مے گوئید۔ پنہاں کردہ اید۔ بیندازید *

مکر و بیج۔ حالا کہ ہاور نے کئی خود بدیاں۔ ہرچہ دلت مے خواہد بکن۔ خدا خیرت بدہد!

حاجی قرہ۔ ہچو؟ پس یہ بینید کہ چہ مے کم؟ (تفنگ را از بالائے سر آہنا خالی مے کند۔ خررم کردہ ارا کیل از سر خرافتادہ غلط مے خورد۔ حاجی قرہ طپانچہ را کشیدہ داد زتاں سر اینہا) حرکت نکنید حرکت نکنید کہ مے کشم تاں * (بیچارہ ارمنی ہائیکے افتادہ از ترس بلند مے شود۔ دیگرے سر ہائے توائند بھیند) *

مکر و بیج۔ اے بندہ خدا! آخر مارا چرا ناحق مے کشی؟

حاجی قرہ - حرکت نکلنید (بعد رو بہ کرم علی کردہ) آ - پسرہ
 کرم علی! من اینہارا نگاہ مے دارم - تو زود بدو - خلاص شو
 کرم علی - آقا! عقب بدوم یا پیش بدوم؟
 حاجی قرہ - ہے - اہلہ! عقب کجا مے دوی؟ مے خواہی باز
 بروی کنار ارس - پیش بدو - برو - خلاص شو - زود
 کرم علی - یعنی مے گوئی با پار بدوم بروم؟
 حاجی قرہ - فوہ! اہلہ! ہے! البتہ! بے بارچرا مے روی؟
 کرم علی - خودم ہم مے دانستم کہ ہچو است
 (اسب را ہے کردہ مے رود - از چشم دور مے افتد - دریں حال اراکیل
 مے خواہد بلند شود) *

حاجی قرہ - (فریاد مے زند) آے! حرکت نکن - بخدا مے زنت
 (اراکیل باز مے نشیند یک دفعہ مووراو با جار جمعیت پیدا مے شود) *
 خلیل یوزباشی - (بموراو) آے آقا - اینجا یند - بیائید کہ
 جستہ ام *

مکروم بیج - آے دور سرتاں بگردم! بیائید - مارا از دست
 این ظالم برہانید *

اراکیل - (بلند شدہ) آے قربان تاں برویم! برسید مارا
 از دست این دزد نجات بدہید *

حاجی قرہ - آے! قربان چہمت! ہر کہ ہستی بیا - اینہا از تریں
 من مے توانند حرکت کنند - برس - دست اینہارا بہ بند نگاہ ہدار
 من خلاص بشوم - بروم سچے کار خودم *

(دریں حال مووراو باجمعیّت ذور اینہا رائے گیرند) ✦
مووراو۔ حرام زادہا! از دست من کجاے تو استید در پروید؟
سراغ تان را گرفته بیے شہاے آدم۔ **خلیل یوزباشی** انگذار ✦
خلیل یوزباشی۔ (بہ نژد ارمنی ہارفتہ) اے بخدا! حرکت نہ
کنیدے زخم۔ ہمہ تان رائے کشم۔ **یراقہا تان** را بریزید ✦
مکروبیج۔ آ۔ دور سرت بگردم! ہا وزو نیستیم۔ این مرد سر
راہ مارا گرفته بود ✦ (اشارہ بجاجی قرہ سے کند) ✦
خلیل یوزباشی۔ (رجوع سے کند بجاجی قرہ) اے مرد کہ!
حرکت نکن۔ **یراقت** را بریز ✦

جاجی قرہ۔ اے برادر جان! من آدم بے عرض اہل کسبہ
آسودہ و بے خیال سے رفتم۔ اینہا جلو مرا گرفته معظلم کردہ
بودند۔ مے خواستند۔ نختم کنند۔ این قدر خود داری کردہ دست
و پا نمودہ ام کہ نگذاشتہ ام تا حال نختم کنند ✦
مووراو۔ **خلیل یوزباشی**! فرماں بدہ ہمہ **یراقہا** را بریزند۔
بعد ازاں مقصر و غیر مقصر معلوم مے شود ✦
مکروبیج۔ آقا! وائے ما یراقی نداریم۔ مے خواہید نزدیکتر

بیائید۔ **بیدید** ✦
خلیل یوزباشی۔ (بہ جاجی قرہ) اے مرد کہ! **مووراو** مے
فرماید۔ **یراقہات** را **بیداز** کنار ✦
جاجی قرہ۔ آہ! قربانت برم! مگر **مووراو** اینہا است؟ چشم
اینست انداختم۔ مال و جانم ہو **وراو** پیشکش است۔ اما اینہا

دروغ عرض مے کتند۔ یراق شاں را قائم کرده اند۔

(یراقماش را مے ریزد زین) *

مووراو۔ (نزدیکتر آمدہ بحاجی قرہ) مرد کہ! سہ شبانہ روز
است من پئے تو مے گردم۔ خلیل یوز باشی! یہ ہند دستہا مے
این را۔ (خلیل یوز باشی بازو مے حاجی قرہ را مے بندو) *
حاجی قرہ۔ آے! دور سرت گردم! تقصیر من چه چند
است؟

مووراو۔ چانہ نزن۔ رفیقات را بگو۔ واگر نہ فردا مے
دہم دارت مے کشند؟

حاجی قرہ۔ آقا! مرا چرا دار بکشند؟ دزد و راہزن را دار
مے کشند۔ من نہ دزد م نہ راہزن *
مووراو۔ چه طور دزد و راہزن نیستی؟ پس تو رفیق دزدان
ارامنہ اکلین نیستی کہ نخت شاں کردہ ابریشم شاں را بردہ آید؟

حاجی قرہ۔ آہ! دور سرت گردم! من مرد فقیرم۔ شغلم
سوداگری است۔ آدم نخت کردن ازم برنئے آید؟

مووراو۔ پس این وقت شب با این اسباب و یراق
اینجا کہ مے خوری؟ آدم درست ہچو وقت در ہچو جائے
چرا مے ماند؟ بچہ ہا! این را محکم نگاہ دارید یہ بینم آہنا کیست؟

(رو مے کند بہ ارمنی ہا) * مرد کہ! شما چه کارہ آید؟

مکر و بیج۔ آ۔ قربانت! ما فقیر دروگر اہل طوغ اند سرزراعت
برگشتہ بخانہ مے رفتیم۔ این مرد مارا تو مے راہ نگہداشتہ نئے

برگشتہ بخانہ مے رفتیم۔ این مرد مارا تو مے راہ نگہداشتہ نئے

گذاشت برویم۔ اگر شملے رسیدید دست این گرفتار بودیم +
 مو و راو۔ اے مرد! ایہارا تو ایچا نگاہ داشتہ بودی +
 حاجی قرہ۔ من ایہارا نگاہ داشتہ بودم + دروغ گفته باشند
 خدا خانہ شائرا خراب کند! ایہا سیریاہ مرا گرفتہ بودند۔
 خواستند۔ ختم کنند +
 مکر و بیج۔ آقا! بخدا! دروغ مے گوید۔ او مے خواست مایا
 بخت کند +

حاجی قرہ۔ ایہا خیلے حیلہ دارند۔ آقا! بحرف ایہا پاور نہ
 کنید۔ ایہا بن ہجو و انود مے گردند کہ از پسا و لہاسے ہما
 ہستند۔ حالا حرف شاں را پر مے گرداوند +
 مکر و بیج۔ آقا! واقدا! این مرد دروغ عرض مے کند۔
 حرفش را اعتبار نکنید۔ اما از اول تا آخر بخود ماں دروغ طوعی
 گفته التماس التجا کردہ ایم از ما دست بکشند۔ دست بنے کشید
 رفیق ہم داشت ہمیں حالا اگر بخت و رفت +
 مو و راو۔ خلیل یوزباشی! وہ! بیا بفہم کہ کدام یکے راست
 مے گوید۔ شیطان ہم از حرف ایہا سرور نے برد۔ کہ میداند کہ
 ایہا چہ طور آدم اند؟ پرسہ تاش را بردارید۔ پیرید۔ فرودا بہ
 بخالنگ نشان بدہیم۔ استنطاق بشوند۔ والا ما سرور نے پریم
 ہرچہ کہ ایشان فرمایند۔ عمل مے کنیم +

(خلیل یوزباشی ہمہ را دوستاق مے کند) +

حاجی قرہ۔ (گر یہ کتاں) خدا خانہ خراب بشود اے کہ خدا

مرا خراب کر دی۔ خون بخوری اے کہ مرا بخون ناحق انداختی! بے ایمان از دنیا بروی اے کہ مرا پہ بلاے ناگہان و چار ساختی! من کجا دیوان کجا؟ من از استنطاق مے گریختم باز کہ باستنطاق افتادم۔ یکے یکے از موی سر گرفته تا نوک ناخن پا خواہند پرسید وہ! پیا پیا ہوا ہلے بے معنیٰ اینہا جواب بدہ۔ بیا کہ تمام خواہد شدہ یکے از ارمئی ہا۔ اے مرد! ترا بہ پیغم ہرگز دولت شاد و رویت خنداں نشود کہ مارا ناحق باین مصیبت انداختی! کہ نے داند کے از استنطاق خلاص خواہیم شدہ! استنطاق روس تا پنج سال دیگر ہم تمام نے شود۔ زراعت مارا کہ پیار دہ و خرمن مارا کہ بکوبدہ حاصل ماں چہ طور بشودہ! کہ برداردہ کہ جمع کتدہ! آہ! آہ! آہ! پدرت آتش بگیرد سوارہ تفتگی!

خلیل یوزباشی۔ مرد کہ! کم چاند بن۔ راہ برو۔
(ہم سے روند۔ تا پید سے شوند)۔

پر وہ سے افتد

مجلس پنجم

(واقع مے شود در میان او بہ حیدر بیگ توے آلا چیق نشستہ۔ یک روز پیش عروسی کردہ۔ عروسش را آوردہ۔ ہمہ بچہ و جواناے او بہ جمع شدہ و در دائرہ مے زند مے رقصند۔ نے خوانند۔ مے بہند۔ مے افتند)۔

حیدر پیگ - خدایا! ہزار بار شکر بکرم تو! یہ اپنے سے
 بیٹم بہ بیدار بست یارب! یا بخواب! رو برو کے صونا خانم نشستہ
 ام۔ دو سال باورو مفارقت بیباہاں گرد بودہ روزگار سے بہ
 جدائی گذرانیدہ تاکہ آرزو رسیدہ ام۔ سہ کچا من شکر این نعمت
 تو انم! بجایا ورم!

صونا خانم - حیدر پیگ! ترا بخدا! بعد ازین دیگر گردش نزدی
 دیگر مراتب جدائی و طاقت دوری نماندہ خدا نکرده کار سے بکنی۔
 فراری بشومی۔ یادست یفتی بگیرندت من دیگر در دنیا زندہ نے
 تو انم بیانم۔ من بعد اگر یک روز بے تو بیانم سے میرم!
 حیدر پیگ - خاطریت جمع باشد۔ نزدی تے روم۔ ہرگز
 نخواہم رفت۔ پچالنگ خودش زہانے بن سپروہ است۔ اتا راہ
 مدخل خوبے جستہ ام چندان نقلے ہم ندارد کہ تو ہم مانع بشومی۔
 رضاندی!

صونا خانم - بگو بہ بیٹم چہ راہ مدخلے است!
 حیدر پیگ - خودت کہے دانی۔ بیست و پنج روز پیش
 ازین گفتنت! از حاجی قرہ پول برداشتہ سے رویم برائے مال
 ونگ بہ آن وقت راضی نے شدی۔ حالاکہ خیرش را دیدی؟
 محض اینکہ رفتیم۔ آوردیم۔ در میان یک روز در قارقا بازار
 فروختیم۔ ما یہ را پسر حاجی قرہ برداشت۔ منفعتش را آوردیم۔
 رفتہ این سفر قسمت خودشان را بن دادند۔ در مدت وہ روز
 خرج عروسی کردہ موافق عادت ایلیت تورا آوردیم۔ اگر بچہ تو

گوشے وادوم۔ نئے رفتم۔ یا پاپد ترا بر داشتہ فرارے کر نوم تا ہنوز

ہم خانہ پدرت ماندہ بودی *

صوٹا خانم۔ پس چہ طورے گویند؟ مال فرنگ قدغن است

ہر کہ آمد و شید کند تنبیہ وارد *

حیدر بیگ۔ البتہ عاجز ہا را ہر جا بہ بیند مالش راے گیرند۔

خودش را ہم تنبیہ مے کنند۔ اما کہ مے تواند نزدیک من بیاید؟

صوٹا خانم۔ پس جلو ترا ہیچ نگرقتند؟

حیدر بیگ۔ چرا نگرقتند؟ یکدقہ وہ نفرسراں آمدند۔

ہمہ را واندیم۔ مثل مور و بلخ پاشیدند۔ رفتند *

صوٹا خانم۔ امان اے حیدر! این کار ہم باز خطر دارد۔ راستش

من باینہم راضی نیستم۔ بجاچی قزو پیغام مے دہم کہ دیگر بشما پول

ندہد۔ دوبارہ شمارا فریفتہ زیر پاتاں نشستہ برد۔ والتد! وقتے کہ

خیالش راے کم دلمے لرزد *

حیدر بیگ۔ دلت چرا مے لرزد؟ چہ خبر است مگر آے!

صوٹا خانم! صوٹا خانم! صوٹا خانم! (گردن صوٹا خانم را پغل گرفتہ از

روش ماچ مے کند۔ دوبارہ) * قربانت برم! پس چہ کار بکنم؟ چہ کارے

دست بزنم؟ یا چہ چیزے شمارا نگاہ ہدارم؟

صوٹا خانم۔ (گریہ کنان) دستت بکش۔ ازیں کار ہا ہم دست

بردار۔ نئے خواہم۔ جہازیکہ از خانہ پدوم آوردہ ام یک سال خوب

مے توانیم گذراں بکنیم۔ بعد اگر کار خوب بے خطرے پیدا نکردی

خود بدان *

حیدر بیگ - پس بگذار یک دفعہ ہم بروم - قرض رفیقہ
را بدہم - دیگر نے روم *

صوٹا خانم - (گریہ کنناں) بیچ یک دفعہ را ہم نے گزارم نیم
دفعہ را ہم نے گزارم - رفیقہات صبر کنند *

حیدر بیگ - آخر شرط کردہ ایم - اگر نروم - پول شاں را
خواہند - صبر تے کنند *

صوٹا خانم - تو کار نداشتہ باش - من بہ تم سفارش سے
کنم - بیایم بگوید - آنہا را ساکت کند *

حیدر بیگ - خوب - اتانے دامن - تو از چہ بابت احتیاط
سے کنی ؟

صوٹا خانم - احتیاط من این است کہ باز اسم تو میان
بیاید - کار از برکت پیدا شود من سپاہ روز گروم *

حیدر بیگ - یہودہ خیال گرفتہ است - ہرگز ایں طور
نخواہد شد *

صوٹا خانم - چہ فائدہ من کہ نے تو انم آرام بگیرم - ولیم ہجو
مثل برگ بیدے لرزد - ہجو سے دامن باز ترا از دست من بگیرند *

(دریں اثنا تکذبان زن سماجی قرہ داخل سے شود) *

تکذبان - آیا دور سرت گروم ! بس شوہر مرا چہ کردی ؟
چہ کار بسرش آمد ؟ ہمہ آمدید - او نہ خودش پیدا شد نہ نوکرش

پیدا شد *

حیدر بیگ - واہ ! ضعیف ! ہنوز ہم نیامدہ است ؟ رسیدہ است ؟

تکذبان - خیر - آخر میں چہ کارے بود کردید؟ مرد مرا تا بیدید -
 بروید - آوارہ گزار دید - مگر کشتنش دادید؟
 حیدر بیگ - اے ضعیفہ؟ نترس - بہ بینی کدام وہ گیر کردہ
 مانڈہ است - مے آید - مے رسد - فکر نکن؟
 تکذبان - وہ گیرنے کند - اگر اختیارش دست خود بود -
 تا حال مے آید - من شوہرم را از تو مے خواہم - ہیچو کہ بروی ہماں
 لور ہم بدست من بدہ؟

حیدر بیگ - برائے ما محصل واقع شدی شوہرت بچہ
 نابالغ نبود ما اورا بتایم بریم - تکلیف کردیم خیر خودش را ملاحظہ
 نمود کہ با ما ہمراہی کند - راہ افتاد - آمد - متوجہ شدہ از جا ہائے
 خطرناک گذرانندیم - بہ آبادی کہ رسید را ہمیش را گرفت - رفت
 دیگر ما چہ بکنیم کہ نیامدہ است؟ نرسیدہ است - سر مارا درو
 نیار - برو بیرون؟

تکذبان - مے روم ہو و راو بہ نچالنگ شکایت مے کنم -
 شوہرم را شاگم و کور کردہ اید؟
 دریں حال ہائے ہو بلند شدہ مو و راو و نچالنگ با چند سوار دور تا دور
 آلاچیت را مے گیرند؟

مو و راو - فرمایش نچالنگ است کہ مے از جلتے خود نہ جنبد؟
 حیدر بیگ - (پیش آمدہ) مو و راو با غرض نچالنگ چہیست؟
 مے فرمایند با اینجا مقصرے نیست از او فراری باشد؟
 مو و راو - مقصر ہست یا نیست - نچالنگ مے خواہد حیدر بیگ